

A csehszlovák diplomácia és Habsburg Károly első restaurációs kísérlete Magyarországon (1921. március 26.–április 5.)

(1. rész)

ENDRE TÓTH
The first restoration efforts of the Czechoslovak diplomacy and Charles Habsburg in Hungary (26th March 1921 – 5th April) (1. part)

94(437)“1921“
94(4-191.2)“19“
94(439)“1921“
327(437:439)“1921“

Middle-Europe after the First World War, Habsburg-restoration, the king issue, Little Antant, diplomatic relations, foreign representation, internal crisis

A tanulmány témája a két világháború közötti Magyarország történelmének egyik legnagyobb jelentőségű eseménye, amely nemcsak a kor csehszlovák–magyar kapcsolataira gyakorolt jelentős hatást, hanem az 1921-es év első felének egyik legfontosabb nemzetközi-politikai eseményévé vált. A szóban forgó esemény az utolsó osztrák császár és magyar király IV. Habsburg Károly első restaurációs kísérlete volt. Jelen tanulmány célja, hogy az esemény egyes mozzanatait elsősorban a csehszlovák–magyar kapcsolatok szempontjából rekonstruálja, illetve, hogy az exkirály Magyarországra érkezése körüli eseményeket időrendi sorrendben, elsősorban Habsburg Károly e kalandos lépésének és a csehszlovák diplomácia ténykedésének és szerepének viszonylatában adja elő.¹

A királykérdés, mint Magyarország kül- és belpolitikai konszolidációjának fékezőereje, és a csehszlovák–magyar kapcsolatokban játszott szerepe

Csehszlovákia és Magyarország háború utáni együttélését az Osztrák–Magyar Monarchia szétesése után, mint közismert, nem éppen a kölcsönös barátság jellemezte. Az újonnan alakuló Közép-Európában a két világháború közti fagyos csehszlovák–magyar kapcsolatok háttere már e viszony legelején kialakult. Közvetlenül az önálló Csehszlovákia és a háború utáni Magyarország megalakulását követően a két, egymással szomszédos állam közti konfliktus legfontosabb problémájává természetesen a közös határ megállapítása, azaz a területi kérdés vált. Ugyanakkor, mint nem

kevésbé komoly probléma, Magyarország kormányformája is a kérdéses pontok között jelent meg. E két kérdés, ill. azok merőben különböző magyar és csehszlovák megközelítései eleve negatív irányban jelölték ki a kezdeti kapcsolatokat, melyek az elkövetkező időszakban végleg aláásták a kölcsönös bizalom esélyét, nemcsak a politikai képviselők részéről, hanem a két állam nyilvánossága részéről is. Ha a csehszlovák diplomácia szemszögéből, jelentőségük alapján szeretnénk e két legfontosabb, a két ország közti viszonyok legalább normálisnak nevezhető szintjének elérését akadályozó problémát sorrendbe állítani, megállapíthatjuk, hogy a legkomolyabbnak mindenképpen a közös határ kérdése számított. A csehszlovák külpolitika ugyanakkor a legelejétől nagy figyelmet szentelt a Magyarország államformájával kapcsolatos kérdésnek, így a királykérdésnek is, és minden esetben, amikor szükségét érezte, kategorikusan kifejezésre juttatta egyet nem értését a Habsburgok trónra való visszatérésével, ill. a magyarországi monarchista kormányforma megteremtésének lehetőségével. Ugyanakkor Magyarország monarchikus államforma melletti elkötelezettségét, bizonyos feltételek mellett hajlandó volt tolerálni, mivel az ilyen irányú döntést Magyarország belügyének tekintette. Más volt viszont a Habsburgok magyarországi restaurációjával kapcsolatos álláspontja, legyen szó a restauráció bármely formájáról és az uralkodóház bármely tagjáról, melynek esélye, mint a magyarországi monarchikus államforma megerősítése, az adott körülmények közt nagyon is reális volt.²

A magyarországi helyzet a restauráció irányába történő alakulása Csehszlovákia, de más országok számára is a nehezen kiharcolt nemzeti és állami függetlenség veszélyét és egyben a nehezen konszolidálódó közép-európai viszonyok destabilizálódásának lehetőségét jelentette. Ha Magyarország szomszédjai a Szent István-i korona erős kultuszával megerősített monarchista államformában saját integritásuk fenyegetettségét látták, akkor a Habsburgok magyarországi trónra kerülése ezen aggodalmak megalapozottságát jelentette volna, hiszen ki más nyújthatott volna jobb történelmi-jogi alapot a magyarországi revizionista törekvéseknek, mint egy Habsburg-dinasztiabeli uralkodó, és ebben az esetben lényegtelen volt, hogy e személy Habsburg Károly vagy az uralkodóház egy másik tagja. A szomszédos államok a Habsburg-dinasztia valamely tagjának esetleges restaurálásával kapcsolatos aggodalmait Habsburg József főherceg magyarországi tartózkodása is alátámasztotta, aki az országon belül jelentős népszerűségnek örvendett. Az aggodalmak további megerősítését nemcsak az 1919-es események jelentették, amikor Habsburg József egy rövid időre az ország kormányzójaként működött, hanem József közszereplése is. A megfigyelők bizonyára nem kis érdeklődését váltotta ki Habsburg József és társa az 1921. január 16-i Szabadság téri ötvenezres tömeg előtt tartott szoboravatáson való részvétele (*Sborník... 1921, 2:25*), ahol a négy felállított szobor „a Magyarországtól elszakított Felvidék, Erdély, Bánát és Nyugat-Magyarország felett érzett fájdalmat szimbolizálta”³ (*Sborník... 1921, 2:17*). Az esemény azt is igazolta, hogy a békekonferencia könyörtelen döntését a magyar társadalom továbbra is traumaként éli meg.⁴

Csehszlovákia és Magyarország viszonyának rendezése útjában álló, fentebb említett két alapvető akadály súlyával kapcsolatban összefoglalásképp leszögezhetjük, hogy amíg a közös határ kérdése a trianoni békeszerződés 1920 júniusában történt aláírásáig a csehszlovák–magyar kétoldalú kapcsolatok első számú problé-

mája volt, úgy ezt követően a kölcsönös kapcsolatok terén a királykérdés vált az első számú témává, egészen a probléma végleges megoldásáig, azaz a Habsburgok 1921 őszén, Károly második restaurációs kísérlete után a magyar parlament által történt trónfosztásáig.⁵ Viszont ebben az esetben is – ugyanúgy, mint korábban – a területi kérdés és a királykérdés szorosan összekapcsolódtak, mivel a királykérdés végleges megoldása egyben a trianoni határok revíziója irányába vezető utak egyikét is jelentette.

A királykérdés, illetve a Habsburgok lehetséges magyarországi restaurációja azonban nem csak a csehszlovák diplomáciát aggasztotta. A királykérdést maga Magyarország is komoly problémaként élte meg, ahol az államfő kérdésének ideiglenes megoldása – a nemzetgyűlés 1920 első harmadában megerősítette a monarchista államformát, és ideiglenes államfőként vitéz nagybányai Horthy Miklóst mint kormányzót választotta⁶ – komoly akadályt jelentett az ország mind bel-, mind külpolitikai konszolidációja terén, amelyhez pedig az előző évek során már minden szükséges előfeltételt megteremtettek – a magyar parlament aláírta és törvénybe foglalta a trianoni békeszerződés ratifikációs jegyzőkönyvét, amely az 1919-es drámai forradalmi események utáni a belpolitikai helyzet végleges lecsillapodását jelentette. Ezenkívül megtartották a háborút követő első parlamenti választásokat, amelyek egyúttal az első általános, egyenlő és közvetlen választójogon alapuló magyar választások voltak, és megalakult a választásokból győztesként kikerülő konszolidációpárti keresztény és kiscgazda erőkből álló kormánykoalíció.⁷ Annak ellenére, hogy a választásokból kikerülő kormány programja és politikai lépései megerősítették a Magyarország bel- és külpolitikai konszolidációját célzó igyekezetet, Magyarországon még mindig reális veszélye volt annak, hogy a belpolitikai konfliktusok negatív hatást gyakoroljanak az ország politikai irányultságára és ezen keresztül az újjáalakult közép-európai viszonyok végleges rendeződésére.

Az ország mind belpolitikai, mind külpolitikai konszolidációját fenyegető veszély pont a Magyar Királyság államfőjével kapcsolatos kérdés megoldásának ideiglenes jellegéből fakadt. A királykérdés végleges megoldásának elodázása valójában csak egy permanensen fenyegető komoly belpolitikai konfliktus kipattanásának későbbre való halasztását jelentette. A kérdés végleges megoldásának fontossága, az ország háború utáni külpolitikai helyzetének komolysága szempontjából meghaladta a kérdés Magyarországon belül érzékelt belpolitikai dimenzióját. A királykérdés végleges megoldásának határozatlan időre való elnapolása nemcsak a Károly által kezdeményezett restaurációs kísérletben rejlő veszélyt jelentette, hanem elsősorban a kormánykoalíción belüli lehetséges konfliktusok veszélyét is, amelyek háttérben az ország legproblematisabb belpolitikai kérdése, az államfő kérdése állt.

Az államfő kérdésének ideiglenes megoldása ugyanis a választásokból kikerülő keresztény-nemzeti kormányerő összetartásának legfőbb akadálya volt. A koalíción belül a kérdés időről időre felmerült, majd újra konzerválódott. Ahogy a probléma Magyarország politikai színterét kettéosztotta, egyik oldalon a legitimistákkal, az excsászár, illetve exkirály, IV. Habsburg Károly támogatóival, a másikon azokkal, akik a szabad királyválasztás mellett álltak, ugyanúgy osztotta ketté a kormánykoalíciót is. Az első csoport támogatói a kormányon és a törvényhozó testületen belül elsősorban a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjából (KNEP) kerültek ki, míg a második csoport az Országos Kiscgazda- és Földműves Párt köré tömörült. A kiscgazdák

voltak azok, akik leggyakrabban hozakodtak elő a királykérdéssel, amelynek – a szabad királyválasztás elvének törvénybe iktatásával – minél előbb szerettek volna a végére járni, míg a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja igyekezett a királykérdést meghatározatlan időre elhalasztani, ily módon megőrizni az e téren addig kialakult *status quót*.

A választásokból kikerülő kormány tehát igencsak ingatag alapokon állt. A királykérdés – a politikai mozgások háttérében állva – a fontos politikai egyeztetéseket és jelentősebb parlamenti szavazásokat is befolyásolta. Ilyen körülmények között természetesen az első kormányválság sem váratott sokáig magára. A kirobbanáshoz nagyban hozzájárultak az ország rendkívül nehéz gazdasági, pénzügyi, de elsősorban nyersanyagellátási gondjai. Az ország kritikus gazdasági helyzete és a kormánykoalíció belül a királykérdés körüli huzavona december elején követelte az első áldozatot, a kiscgazda pénzügyminiszter, Korányi Frigyes személyében, akinek a nemzetgyűlés bizalmatlanságot szavazott. Közvetlenül ez után a kormány lemondott. Az új kormány megalakításával újra a leköszönő miniszterelnököt, gróf Teleki Pált bízták meg, akinek sikerült leküzdenie a tizennégy napos kormányválságot, kisebb kozmetikai változások véghezvitelével megtartania régi kormányát, és életben tartani a koalíciót.⁸

Nem egészen két hónapon belül, 1921 februárjában a királykérdés, immár a koalíció belüli közvetlen kiobbantó okként újabb kormányválsághoz vezetett. Az ügy a két tábor – a legitimisták és a kormánypártiak – a szokásosnál élénkebb tevékenységével kezdődött. Január közepén a nagy nehezen elcsendesedett politikai életet gróf Andrássy Gyula ténykedése kavarta fel, aki a legnagyobb kereszténynemzeti frakció vezetőjével, Haller Istvánnal együtt felszólította a legitimista képviselőket, hogy párthovatartozásuktól függetlenül egyesítsék a legitimista képviselőket. A kedélyeket tovább szította a nemzetgyűlés delegátusának, gróf Apponyi Albertnek hazatérése, aki útja során meglátogatta svájci száműzetésében az exkirályt, Habsburg Károlyt, lépése a magyar parlamentben éles vitákat váltott ki. A kiscgazdák a kiélesedett politikai helyzetre reagálva Nagyatádi Szabó István, a párt vezető személyisége, a volt kereskedelmi miniszter vezetésével Budapesten megszervezték a szabad királyválasztás híveinek nagygyűlését.

A magyar törvényhozó testületben eluralkodó puszkaporos hangulat a királykérdés azonnali megtárgyalását és végleges megoldását sürgető követelésekhez vezetett. A kormánykoalíció léte tehát ismét kérdéseessé vált. Gróf Teleki Pál miniszterelnök ekkor meglepő politikai manőverrel próbálta megoldani a kialakult helyzetet. Február 3-án harmincnyolc további képviselővel együtt kilépett a kormánykoalícióból, így próbálta megegyezésre bírni az egymással szemben álló feleket. Teleki lépése egészen különleges helyzetet teremtett, mivel személyében maga a miniszterelnök került ellenzékbe saját kormányával szemben. Teleki ügyességének köszönhetően végül is újraindult az együttműködés a kormányon belül, illetve a kereszténynemzeti és a kiscgazda képviselők között, amelynek eredményeképpen a képviselők többsége elfogadta a királykérdés megtárgyalásának későbbre halasztását.

Fontos megemlítenünk, hogy a királykérdés körüli februári belpolitikai feszültség kiéleződésében nem kis szerepe volt Edvard Beneš beszédének, amelyet a csehszlovák nemzetgyűlés alsóházában, 1921. január 27-én, a szenátus Magyarországgal, a többi osztrák–magyar utódállammal és Bulgáriával kötött békeszerződésről

hozott határozati javaslatának első olvasata, illetve a Csehszlovákia államhatáiról hozott törvény kapcsán tartott. A magyarországi belpolitikai szituáció miatt Csehszlovákia – teljesen érthető módon – feszült figyelemmel követte a helyzet minden olyan irányban történő alakulását, amely Károly exkirály vagy a Habsburg-ház bármely más tagjának restaurálásához vezetett volna. Emiatt a csehszlovák diplomácia vezetője, Edvard Beneš a csehszlovák parlament képviselőháza előtt tartott januári beszédében, utalva az utolsó kormányválságra, amelyet szintén a királykérdés váltott ki, figyelmeztette Magyarországot, hogy a restauráció irányában tett esetleges döntése semmilyen esetben sem fogadható el északi szomszédja, de más országok számára sem, és ha Magyarország mégis a Habsburgoknak a magyar trónra való visszahelyezéséhez vezető lépésre szánná el magát, azt Csehszlovákia mint *casus belli*t értelmezné, azaz Csehszlovákia ilyen esetben kész nemcsak diplomáciai, de katonai erőfeszítéseket is tenni (Beneš 1924, 114; vagy lásd *Těsnopisecké... 1921, 1858–1872*).

Amint azt korábban említettem, Csehszlovákia nemcsak akkor kezdte figyelemmel kísérni Magyarország monarchista jövőjének alakulását, amikor a trianoni békeszerződés magyar parlament általi, 1920 őszen történt elfogadását követően, illetve Magyarország 1920 első harmada során a monarchista államforma választását követően – amely döntés a Habsburg uralkodóház esetleges restaurációjának lehetőségét is megnyitotta – a kérdés „időzített bombaként” kezdett működni. A csehszlovák diplomácia éberrel figyelt a magyarországi királykérdés minden egyes kulminációja alatt: mind 1919 nyarán a Magyar Köztársaság elbukása során, mind 1919 és 1920 fordulóján, amikor a választási kampány során az államfő kérdése ismét a felszínre került, de ugyanúgy 1920 és 1921 fordulóján is, a kormányhatalmon belüli ellentétek során.

Figyelmünket gyakran elkerüli az a tény, hogy a Habsburg-dinasztia legelső restaurációs kísérlete már az 1919-es, forradalmi eseményekkel terhelt év során megtörtént, amikor augusztus 7-én, nem sokkal a Magyar Köztársaság bukása után Habsburg József főherceg, mint kormányzó átvette a hatalmat, és tette ezt angol és olasz politikai körök, ill. az antanthatalmak bécsi és budapesti külképviseleteinek támogatásával(!). Csehszlovákia már ekkor határozottan kifejezésre juttatta elítélő álláspontját a magyarországi Habsburg-uralom visszaállítására tett bármilyen kísérlettel kapcsolatban, és a még üléselő békekonferenciára küldött diplomáciai jegyzékében hangsúlyozta, hogy „a Habsburg-ház restaurálására Csehszlovákia léte szempontjából, mint szélsőségesen veszélyes lépésre tekint” (*Diplomatické... 1922, 13*), és mindent megtesz annak érdekében, hogy megakadályozza a Habsburgok magyarországi hatalomra jutását (*Diplomatické... 1922, 13*). Augusztus 21-én Habsburg József hatalomra jutását már a békekonferencia Legfelsőbb Tanácsa is hivatalosan elítélte, és hozzá kell tennünk, hogy e kategorikusan elutasító álláspont kialakításában a csehszlovák diplomácia nem kis szerepet játszott. Azonban sem akkor, sem az egész 1920-as év során a magyarországi belpolitikai szituáció nem kedvezett a Habsburgok bármilyen formában történő restaurációjának, a Habsburg-dinasztiabeli államfő választása nem talált az országon belül széleskörű támogatásra, ami már önmagában is keresztülhúzta József és a vele együttműködő legitimista Friedrich István, a forradalom utáni második miniszterelnök sikerének lehetőségét. A magyarországi eseményekre, de leginkább az országban uralkodó töké-

letes káoszra – melyből néhány, többé-kevésbé befolyásos hatalmi csoportosulás próbált kiutat találni – érkező hivatalos nemzetközi visszhang hatására végül Habsburg József az ország éléről távozott.

Miután az országban dúló forradalmi események valamelyest lenyugodtak, az 1919-es év végén és a következő év elején a királykérdés ismét egy bizonyos mértékig legitimmé, külpolitikai kontextusban pedig kiélezettebbé vált. A háború utáni első parlamenti választások apropóján az újjáalakult Magyarország államformájának kérdése a választási kampány központi témájává vált, amellyel leginkább a két leg erősebb, a kereszténynemzeti és a kisgazdapárt foglalkozott. A királykérdés második központba kerülésének köszönhetően – nem túl meglepő módon – egy alapvető fontosságú, a Habsburg-restaurációt nemcsak külföldön ellenzök fegyverének számító dokumentum került napvilágra. E dokumentum a nagykövetek konferenciájának jegyzéke volt, 1920. február 4-i keltezéssel, amely kategorikusan elutasít mindenféle, a Habsburgoknak a magyar trónra való visszatérését megengedő bármilyen lehetőséget, és amelyet valamiféle mértéknek, irányelvnek szántak a magyarországi királykérdés jövőbeni megoldását illetően.⁹ A csehszlovák diplomácia e jegyzék megalkotásánál is jelentős szerepet játszott, és általa nemzetközi-politikai támogatást nyert egy esetleges diplomáciai „háborúhoz”, arra az esetre, ha a magyarországi események a Habsburg-restauráció irányába mozdulnak el.

Csehszlovákia ébersége a királykérdés területén a nemzetközi súlyú jegyzék megszületése után sem lankadt, amely pedig nemzetközi-politikai szempontból egyértelműen elítélte a Habsburg-uralkodóház magyarországi ismételt hatalomra kerülésére tett bármiféle kísérletet. A kérdéssel kapcsolatos csehszlovák álláspont nem kevésbé lényegre törő deklarációja a kisantant létrehozása volt, egyelőre csak bilaterális szinten, amikor Csehszlovákia és Jugoszlávia 1920. augusztus 23-án aláírt szövetségesi szerződésben vállaltak kötelezettséget, hogy megakadályozzák Magyarországot, a korábbi területi *status quo* visszaállítására irányában ható bármilyen igyekezetében. A csehszlovák külügyminisztérium külföldi küldöttségei segítségével figyelemmel tartott mindenféle monarchista tendenciát és az abból fakadó veszélyt, nemcsak Magyarországon, hanem a többi erős monarchista hagyományokkal rendelkező országban is, főleg Ausztriában és Németországban. Ugyanakkor figyelemmel kísérte az európai „nagyok” – Franciaország, a konzervatív Anglia és Olaszország álláspontjait, és bármilyen jellegű, a kérdéssel kapcsolatos figyelmeztető jelet. Ezen országokból nemritkán közvetett támogatás, ill. különböző vélemények érkeztek, amelyek gyakran, ha nem is kifejezetten támogatták, de csendes beleegyezést tanúsítottak a Habsburgok esetleges magyarországi hatalomra jutásának kérdésében. A nemzetközi politikai színtér beleegyező hozzáállását valójában egy precedens értékű eset, a görög monarchia 1920. decemberében, I. Konstantin személyében történt restaurálása is jelezte. E körülmény minden bizonnyal jelentős mértékben hozzájárult a monarchiaellenes, ill. Habsburg-ellenes országokban tapasztalható nyugtalanság növekedéséhez, ahol az európai államok antanthoz tartozó részében tapasztalható, a görög belpolitikai helyzet alakulását közönyösséggel követő, a helyenként felbukkanó, az utódállamok számára veszélyt jelentő nem beavatkozó politika, egy a közép-európai térségben kialakuló hasonló forgatókönyv esetén hasonló módon viselkedő nagyhatalmak képe érthető módon aggodalmakat keltett. Ugyanakkor a háború utáni Európa fejlődési irányát meghatározó országok

ezen hozzáállása az európai monarchista mozgalom, de maga az excsászár számára is ösztönzést jelentett.

Az adott körülmények között, amikor Magyarországon a királykérdés aktualitása a nagykövetek konferenciájának jegyzéke után nem csökkent, hanem – különböző belpolitikai tényezők miatt – éppen, hogy növekedett, nem csodálkozhatunk Beneš 1921. január 21-i parlamenti expozéjának kategorikus stílusán. A csehszlovák diplomácia vezetőjének a magyarországi államfő kérdésének újabb felszínre kerülésével kapcsolatos állásfoglalás változatlanosságát hangsúlyozó kijelentései nem számítottak elszigetelt esetnek. Például még a szóban forgó parlamenti beszéd és a februári magyarországi, királykérdés miatt kirobbant kormányválság előtt Beneš csehszlovák külügyminiszter a *B. Z. am Abend*-nek 1920 nyarán adott, és 1920 vége felé megjelent interjújában figyelmeztetett, ill. megerősítette a csehszlovák fél királykérdéssel kapcsolatos, megalkuvást nem ismerő álláspontját. A napilapnak adott interjú, tartalmát tekintve előre jelezte Beneš későbbi parlamenti beszédét, mivel már itt utalt az esetleges magyarországi Habsburg-restauráció megakadályozását célzó katonai beavatkozás lehetőségére, hozzátéve, hogy a Habsburgok restaurációs kísérletét kevésbé tartja valószínűnek, indoklásul Magyarország elszigeteltségét és a környező államok adott kérdésben tanúsított egységének erejét hozta fel.¹⁰

Beneš parlamenti beszédének gerincét azonban nem az esetleges magyarországi Habsburg-restauráció *casus belliként* történő megítélése alkotta. A beszédben fontos szerepet kapott a csehszlovák diplomácia változatlan álláspontjának hangsúlyozása a Habsburgok magyar trónra való visszaültetésével kapcsolatban, illetve a nagykövetek konferenciája által kiadott 1920-as jegyzék tartalma és annak kötelező jellege Csehszlovákia politikája számára. A csehszlovák külügyminiszter így fogalmazott: „Ezek alapján nyilvánvalóvá válik, hogy a Habsburg-dinasztia semmilyen formában és egyik tagjának személyében sem juthat trónhoz Közép-Európában, és e tilalom nemcsak Károlyra, a volt császárra vonatkozik, hanem a volt uralkodócsalád minden egyes tagjára” (Beneš 1924, 115), majd hozzáfűzte, hogy: „mindig is ez volt kormányunk álláspontja, és ehhez következetesen és feltétlenül ragaszkodni fogunk” (Beneš 1924, 115). A legtöbbet mondó megállapítás azonban, amely félreérthetetlenül jelzi Csehszlovákia pozícióját a magyarországi Habsburg-restauráció kérdésében az a kijelentés volt, miszerint „a kérdés számunkra vitán felül áll” (Beneš 1924, 114).

Bár Beneš januári parlamenti beszéde a csehszlovák diplomácia álláspontja terén nem jelentett újdonságot, a királykérdésnek egy idegen ország törvényhozó testülete előtt történő boncolgatása – még akkor is, ha az a magyarországi helyzet alakulásának hatására történt – a jól ismert csehszlovák álláspont kifejezésre juttatásának teljesen más politikai dimenziót kölcsönzött, és akkor még figyelembe sem vettük azt a körülményt, hogy mindez a trianoni békeszerződés Magyarországgal való megtárgyalása idején történt. Teljesen érthető, hogy ilyen körülmények között Beneš beszédét követően nem maradhatott el a magyar kormány és a parlament reakciója. Arról, hogy „Beneš világos és megalkuvást nem ismerő állásfoglalása Magyarország államformája, illetve a Habsburg-restauráció kérdésében jelentős felháborodást váltott ki a magyar politikai körökben”,¹¹ az a tény is árulkodik, hogy Gratz Gusztáv, az akkoriban kinevezett külügyminiszter azonnal Budapestre rendelte Magyarország prágai képviselőjét.¹² A csehszlovák külügyminiszter expozéjának ma

gyarországi hatását szintén érzékelteti a csehszlovák kormány budapesti képviselőjének jelentése a magyar kormány prágai képviselőjének igazgatójával folytatott beszélgetésről, aki felhívta figyelmét arra a „negatív, mi több nyugtalanító visszhangra, amit Beneš felszólalása Magyarországon keltett”.¹³

Beneš parlamenti beszéde a magyar nemzetgyűlésben már a január 29-i ülés vitatémájává vált. Egy sor képviselő felszólalása mellett, akik természetesen elítélő hangnemben foglaltak állást, a csehszlovák külügyminiszter expozéja töltötte ki Gratz Gusztáv, újonnan funkcióba került külügyminiszter február 4-i bemutatkozó parlamenti beszédének legnagyobb részét is. A magyar külügyminiszter válaszában a leghatározottabban kizárta annak elfogadhatóságát a magyar fél számára, hogy bármely harmadik fél befolyást gyakoroljon Magyarországra a magyarországi államforma kialakításával kapcsolatban,¹⁴ rámutatva a magyar nép hagyományosan monarchikus érzületére. Gratz ugyanolyan határozottan elítélte a Habsburgok restaurációjára vonatkozó tilalmat, amelyet az ország belügyeibe való beavatkozásként értékelte.¹⁵

A Magyarországon tapasztalható jelentős felháborodás – amellyel a csehszlovák külügyminiszter szóban forgó parlamenti felszólalását fogadták – háttérben nem csak az állt, hogy egy idegen kormány képviselője egy idegen parlament előtt beszélt a magyarországi királykérdésről. A felháborodás másik, nem kevésbé komoly okát abban kereshetjük, hogy Beneš beszéde által a királykérdés ismét túllépte a belpolitikai szintér kereteit. Ez utoljára 1920 első negyedében esett meg a nagykövetek konferenciájának jegyzéke idején, ami után a királykérdés külpolitikai dimenziója visszaszorult, természetesen a kérdéskör véglegesnek szánt megoldásának, a trianoni békeegyezmény előkészítésének és aláírásának köszönhetően, de az európai nagyhatalmak Magyarország irányában folytatott politikájának köszönhetően is. Edvard Beneš januári expozéja Magyarország számára ismét csak megerősítette, hogy a nemzetközi szintéren valaki mindig készen áll arra, hogy a magyarországi királykérdés körüli probléma Habsburg-restauráció irányában történő megoldása esetén, ha szükséges, megfelelő diplomáciai, de akár katonai úton akadályozza meg az események kibontakozását. A legitimisták a nagykövetek konferenciájának kijelentéseit ugyanis átmeneti jelegűnek gondolták, és bíztak abban hogy konszolidáltabb közép-európai körülmények között idővel egy olyan, nyugodtabb külpolitikai légkör alakul ki, amely esetleg lehetővé teszi a Habsburgok magyar trónra való visszatérését.¹⁶ A magyarországi legitimisták számára komoly ösztönzést jelentett az antant hatalmak részéről tapasztalt bizonyos mértékű tartózkodó magatartás is.¹⁷ Az 1921-es év eleje azonban már egészen más helyzetet mutatott. A Habsburgok magyarországi restaurációjának külpolitikai szempontból érvényes elfogadhatatlansága Beneš parlamenti expozéja után megerősítést nyert a budapesti angol diplomáciai képviselő részéről, aki a *Szózat* napilapnak azt nyilatkozta, hogy az „antant nem tűri el, hogy a Habsburgok visszatérjenek Magyarországra, imperialista politikájuk bázisára” Ujváry 1946, 92–93), miközben ezen álláspontját az antant politikai képviselőivel folytatott személyes megbeszélésekkel támasztotta alá (Ujváry 1946, 92–93).¹⁸

Arról, hogy a csehszlovák külügyminiszter beszédében elhangzottakat valóban komolyan gondolta, Magyarország rövid időn belül megbizonyosodhatott, amikor Beneš buzgó Habsburg-ellenes diplomáciai tevékenysége nemcsak magát az antant

hatalmakat lepte meg, hanem még Csehszlovákia többé-kevésbé visszafogottabb politikai szövetségését, Romániát is. Jugoszlávia, az 1920-as bilaterális kisantant szövetség alapján mint Csehszlovákia teljes értékű szövetségese, Habsburg-ellenes politikájában nem sokban maradt el Csehszlovákiától, viszont Csehszlovákiával ellentétben Jugoszlávia a szóban forgó kérdésben tiszteletben tartotta az antanthatalmak álláspontját.

Habsburg Károly első restaurációs kísérletének mozzanatai és a csehszlovák Habsburg-ellenes diplomáciai offenzíva

Az 1920-as és 1921-es évek fordulóján kialakított igencsak törékeny csehszlovák–magyar politikai kapcsolatokat – melynek első pozitív eredményeként a dél-ausztriai Bruck an der Leithában kétoldalú, kormány szintű csehszlovák–magyar tárgyalásokat tartottak – nagyon hamar megzavarta egy esemény, amely nemcsak a két állam kétoldalú kapcsolataira volt hatással: Habsburg Károly restaurációs kísérlete. Az esemény nem egész két héttel a csehszlovák és magyar kormány képviselőinek találkozója után történt, amelyet, mint az egész zavaros, problémákkal terhelt régió – amilyenek Közép-Európát 1921 elején kétségtelenül nevezhetjük – konszolidációját jelentő eseményt nemcsak az antant képviselői, hanem a közép-európai államok is pozitívan fogadtak (vö. Tóth 2002, 3–39, 59–75).

Mindössze 11 nappal azután, hogy a csehszlovák, a magyar és az európai nyilvánosságot meglepte a hír, hogy Edvard Beneš csehszlovák külügyminiszter és Gratz Gusztáv magyar kollégája, ill. Teleki Pál magyar miniszterelnök tárgyalóasztalhoz ültek, március 26-án, húsvét szombatján Habsburg Károly váratlanul Magyarországra érkezett, hogy az üresen maradt magyar trón visszaszerzésével, az ország politikai képviseletét kész tények elé állítva kényszerítse ki a magyar államfő kérdésének végleges megoldását.

Bár az exkirály Magyarországra érkezését a nemzetközi politikai színtér mint derült égből a villámcsapást fogadta, a Habsburg-ház tagjának e kalandos lépése nem volt azért annyira meglepő vagy előrejelezhetetlen. Arról, hogy Habsburg Károly sorsa irányítását saját kezébe ragadva, saját kezdeményezésre megpróbálja véghezvinni a Habsburgok magyarországi restaurálását, egyértelmű hírek léteztek. Ezekről mind a magyar, mind a csehszlovák félnek tudomása volt, mivel az ezzel kapcsolatos információk a sajtón keresztül már nyilvánosságra kerültek.¹⁹ Sőt azt is elmondhatjuk, hogy az exkirály Magyarországra érkezését valójában előre bejelentette, és tette ezt a Csernoch János esztergomi érseknek március második felében írt levelében, akitől a tervezett magyarországi út esetleges politikai következményeiről érdeklődött.²⁰ Mindezek ellenére a kialakult helyzet 1921 tavaszán magát Magyarországot is meglepte, amely a két kormányerő közti, királykérdés megoldásával kapcsolatos nézeteltérések miatt már két, meglehetősen nehezen megoldható kormányválságot tudhatott maga mögött. Március közepén Magyarország egy újabb belpolitikai válság küszöbén állt, amelynek hátterében immár nem a magyar kormányerők közti konfliktus állt. Ebben az esetben az országban kialakult szituáció az egész kormány lemondását eredményezte – amelynek addig mindig sikerült a krízishelyzetekből valamilyen átmeneti megoldással kilábalnia.

Az osztrák excsászár, terve sikerének nem csupán nemzetközi-politikai tényezők miatt is nagyon kis valószínűsége ellenére, pontosan két éves svájci emigrációját feladva, 1921. március 26-án a nyugat-magyarországi Szombathelyre érkezett azzal a céllal, hogy másnap reggel Budapestre utazva Horthy kormányzótól átvegye az ország feletti hatalmat. Az excsászár terve, és Horthy hűségéről való meggyőződése, akit Károly a budai várban tett személyes látogatása pont ebéd közben lepett meg, nem valósult meg, így kénytelen volt dolgvégezetlenül visszautazni Szombathelyre. Onnan azonban nem utazott tovább Svájcba, hanem néhány napig, átmeneti „rezidenciaként” a helyi püspöki kastélyban maradt, nyugtalanítva ezzel nem csak a magyar, hanem a környező országok politikai képviselőit is, főleg a régió országai közt Habsburg elleneségével élen járó Csehszlovákia politikai köreit, nem kevésbé az antanthatalmakat, amelyek egyesült erővel mozgósították külpolitikájukat a Habsburg-ház tagjának Magyarországról való eltávolítása érdekében.

Az exkirály magyarországi tartózkodása természetesen jelentős mértékben meg-ingatta mind a magyar kormányerők helyzetét, mind Magyarország nemzetközi pozícióját, amely pedig már a bel- és külpolitika terén is sikeresen mozdult el a konszolidáció irányába, és amely irány követésének feltétele a királykérdés neutralizációjában, ill. konzervációjában rejlett. A magyar politikai vezetők azt remélték – bár tisztába voltak vele, hogy Károly visszatérése rövid időn belül széles körben kitudódik –, hogy Károly azonnali távozásának híre legalábbis elodázza, és az exkirály országhatárokon kívüli tartózkodásának ténye az egész ügyet gyorsan feledteti, anélkül, hogy az különösebb belpolitikai, de elsősorban külpolitikai következményeket vonna maga után. Erről tanúskodik az a tény, hogy a magyar külügyminisztérium a magyar képviseleti szerveket az eseményről valamelyest késleltetve, csak március 29-én, két nappal Károly Horthyval folytatott két és fél órás budapesti tárgyalását követően tájékoztatta (Ujváry 1946, 284).²¹ Diplomáciai képviseliteinek küldött kör-táviratában a magyar külügyminisztérium Károly Magyarországra érkezésén kívül tájékoztatta annak a kormányzóval folytatott sikertelen tárgyalásáról, és Magyarországon való maradásáról, továbbá a kormány azon eltökélt szándékáról, hogy minden lehetséges lépést megtesz Károly elutazása érdekében. A körtávirat azt is tudatja a külképviseleti szervekkel, hogy az exkirály megérkezése ellenére az országban a közhangulat nyugodt, és biztosítja a küldöttségeket, hogy Károly természetesen nem gyakorolja királyi hatalmát (Ujváry 1946, 284). Az említett nap során az esemény fokozatosan nyilvánosságra került, előbb csak mint kétes forrásból származó, „hihetetlen” és „fantasztikus” jelzőkkel illetett, nem megerősített hír. A nap folyamán azonban a hírt a Magyar Távirati Iroda is megerősítette, így a következő napon, azaz március 30-án Habsburg Károly Magyarországra való visszatéréséről szóló hír Európa-szerte elárasztotta a napilapokat.²² A nem hivatalos hírek, amelyek megelőzték a hivatalos tájékoztatást, egy rövid időre a kialakult helyzettel kapcsolatos zavart keltettek nem csak Magyarországon, hanem külföldön is, mivel azokra a külföld budapesti képviseleti szervei azonnal reagáltak.

Hasonlóképp a budapesti csehszlovák képviselet első hírközlése Károly Magyarországra utazásáról, amely információt a hír mint „hihetetlenül hangzót”²³ közöl, még az információk áramlása szempontjából kaotikus március 29-ről származó, nem hivatalos forrásokra hivatkozva jelent meg.²⁴ Károly restaurációs puccsáról szóló nem hivatalos forrásokból származó híreket először a március 30-i jelentésben

dolgozták fel.²⁵ A csehszlovák külképviselet az exkirály Magyarországra érkezéséről és a Horthyval folytatott tárgyalásról szóló hírt az olasz küldöttség sajtóreferense által szerzett információkra alapozta.²⁶ Az antanthatalmak képviselői akkoriban ugyanis a helyzetről egyenesen Horthytól kaptak tájékoztatást, aminek következtében azokat az ügy alakulása bizonyos mértékig megnyugtatta. Anglia, Franciaország és Olaszország²⁷ budapesti küldöttségeinek vezetői azonnal, már Károly látogatását követő napon, azaz március 28-án reggel a budai várban közösen látogatásukat tették Horthynál, aki ismertette a kialakult helyzetet, a magyar kormány álláspontjával együtt. Azon túl, hogy a kormányzó biztosította az antant képviselőit az egész, Károlyval kapcsolatos ügy egy héten belüli megoldásáról, felkérte az általuk képviselt kormányokat, hogy járjanak közben annak érdekében, hogy Károly Ausztrián keresztül egy „neutrális országba” utazhasson.²⁸ Horthy biztosítéka az antant hatalmak képviselői számára a magyar kormányerők Habsburg-ellenes álláspontjával kapcsolatban hozzájárult azok valamelyest nyugodtabb magatartásához, amelyről a már említett, március 29-én kelt, magyar külügyminisztérium által kibocsátott körtávirat is tájékoztatott.²⁹

Annak ellenére, hogy Habsburg Károly első restaurációs kísérlete során kifejtett diplomáciai erőfeszítések terén a vezető szerep elsősorban Csehszlovákiának jutott, a jövődöbéli kisantant hármásából Habsburg Károly Magyarországra érkezése és ott tartózkodása ellen, budapesti képviseletein keresztül elsőként Jugoszlávia és Románia tiltakozott, tulajdonképpen közvetlenül az antanthatalmakat követve, március 30-a reggelén, amikor Horthy fogadta a jugoszláv és a román küldötteket. Az exkirály megérkezése ellen a legvehemensebb tiltakozást a jugoszláv kormány nyilvánította ki, amely budapesti diplomáciai képviselőjén keresztül elsőként értékelte az eseményt mint *casus belli* (Ujváry 1946, 285)³⁰, és kifejezte a jugoszláv kormány azon szándékát, hogy szükség esetén a kialakult helyzetet *manu militari*³¹ oldja meg. Valamivel diplomatikusabban viselkedett a román fél, amely budapesti küldöttje által „udvariasan, de kategorikusan” (Ujváry 1946, 285–287)³² figyelmeztette partnerét, hogy Habsburg Károly Magyarországra érkezése ellentétben áll Románia érdekeivel (Ujváry 1946, 285–287), ugyanakkor azon meggyőződésének adott hangot, miszerint a kormányzó és a kormány sikeresen akadályozza meg az exkirály általi hatalomátvételt.³³ Az antant képviselői mellett pont a román diplomáciai képviselő volt az, aki – legalábbis saját szempontjából – nem tulajdonított az eseménynek túlzott jelentőséget. A csehszlovák küldöttel ugyanis azt közölte, hogy Horthyt és Telekit meglepte Károly Magyarországra érkezése, és „lojális hozzáállást tanúsítva, szándékukban áll Károlyt az országból eltávolítani”.³⁴

A magyar kormányképviselettel folytatott kommunikáció szempontjából a csehszlovák küldött rosszabb pozícióban volt, bár e tény végeredményben nem tompította a csehszlovák fél Habsburg Károly restaurációs kísérlete ellen kinyilvánított tiltakozásainak életét. Amíg Jugoszlávia és Románia képviselői kormányaik tiltakozását egyenesen Horthynak adták át, más szóval standard diplomáciai kapcsolatban voltak Magyarország ideiglenes államfőjével, a csehszlovák külképviselet még mindig elutasította a kormányzóval való közvetlen kapcsolatot. A budapesti csehszlovák küldött tehát ugyanúgy, mint más esetekben, a csehszlovák kormány tiltakozásával „mindössze” a magyar külügyminisztériumhoz fordulhatott, és a jelen esetben azon belül is kénytelen volt Kánya külügyi titkárral beérnie.³⁵ Kánya személyéhez a cseh-

szlovák külképviselet nagyon tartózkodóan viszonyult, de az adott körülmények között – a Horthyval való közvetlen kapcsolatot a csehszlovák képviselő elutasította, a külügyminiszter a miniszterelnökkel együtt Szombathelyen tartózkodott – a csehszlovák küldöttek nem volt más válasza. Károly Magyarországra való visszatéréssel kapcsolatos tiltakozást a csehszlovák küldöttség vezetője már március 30-án reggelén tolmácsolta, ugyanakkor a tiltakozás közvetett átadása azt időben a jugoszláv és román küldött intervenciója utánra csúsztatta. A csehszlovák küldött – jugoszláv kollégájával ellentétben – kimondottan nem nyilvánította Károly visszatértét *casus belli*nek, csupán hangsúlyozta Csehszlovákia álláspontjának változatlanságát, amely szerint a helyzetet *fait accompli*nek tartja, és ezen oknál fogva a csehszlovák kormány fenntartja magának a jogot, hogy a magyarországi Habsburg-restauráció lehetőségének megakadályozása érdekében saját megítélése szerint megfelelő lépéseket kezdeményezzen. Érdekes, hogy Csehszlovákia diplomáciai intervenciói keretein belül soha nem folyamodott ahhoz, hogy Károly Magyarországra érkezését *casus belli*nek nevezze, ahogy azt például Jugoszlávia tette, vagy amivel Beneš beszédei során néhányszor fenyegetőzött. Ugyanakkor Csehszlovákia a *casus belli*t, bár nem direkt módon, külügyminisztere szavai által kimondta, és tette ezt a Magyarország ellen kezdett diplomáciai offenzíva legelején, amikor Beneš az összes politikai párt vezetőjével folytatott március 31-i megbeszélésén, melynek szövegét a *Prager Tageblatt* április 1-jén közölte, a Csehszlovákia szempontjából meglévő *casus belli*n kívül a kialakult helyzetet mint a kisantant számára kötelező *casus foederis*t is értékelte (lásd Ujváry 1946, 339).³⁶ A csehszlovák küldött Prága tiltakozásának tolmácsolása után természetesen megkérte Kánya külügyi titkárt, hogy nemcsak Horthyval, hanem a miniszterelnökkel is ismertesse a csehszlovák kormány álláspontját (Ujváry 1946, 288).³⁷ A csehszlovák küldött által átadott tiltakozást követően a magyar fél ismét csak konstatacióként ismert álláspontot, majd figyelmeztette a csehszlovák kiküldöttet, hogy a Habsburg-restauráció sem a jelenben, sem a jövőben nem képezi a kormány programjának részét, és hogy az ügy elintézése során a kormány minden erejével Magyarország érdekében fog cselekedni (Ujváry 1946, 287).

A diplomáciai képviselők által március 30-án átadott tiltakozásokkal párhuzamosan, még aznap a román és csehszlovák külügyminisztérium az országaikban tartózkodó diplomáciai küldöttekhez is fordult, hogy tolmácsolja álláspontját az exkirály Magyarországra érkezésével kapcsolatban. A román fél esetében a tiltakozás átadása a budapestihez hasonló módon, nyugodt légkörben történt (Ujváry 1946, 291–292).³⁸ A csehszlovák fél, ahol a magyar kormány prágai diplomáciai küldöttjét nem személyesen, hanem szokatlan módon, telefonon keresték fel, egy újabb intervenciót kilátásba helyezve hangsúlyozta Csehszlovákia kompromisszumot kizáró, kategorikus álláspontját. A többi tiltakozó országgal ellentétben, amelyek egyelőre teljes mértékben a magyar kormány azon ígéretére hagytakoztak, hogy mindent megtesz Károly mielőbbi, Magyarországról történő távozása érdekében, a csehszlovák külügyminiszter a magyar küldötten keresztül, akit még csak személyes beszámolóra sem hívott meg, magyar kormánynak szóló üzenetében azt közölte, miszerint „a csehszlovák kormány követeli, hogy Károlyt azonnal távolítsák el Magyarországról”, és amennyiben Magyarország e kérésnek nem tesz eleget, Csehszlovákia „kénytelen lesz közelebről egyelőre nem meghatározott ellenlépésekhez folyamodni” (Ujváry 1946, 292).³⁹ A magyar küldött viszont nem volt hajlandó e szó-

beli intervenciót kormánya felé tolmácsolni, azzal az indoklással, hogy Magyarország belügyeibe való beavatkozásról van szó, és felszólította Beneš, hogy az ilyen esetekben a magyar kormánnyal továbbra is kizárólag a budapesti csehszlovák küldötton keresztül érintkezzen (Ujváry 1946, 292). Beneš tehát kénytelen volt a magyar kormányhoz intézett követelését távirati úton, a csehszlovák kirendeltségen keresztül eljuttatni, amit még aznap este meg is tett. A fent említettekén kívül Beneš táviratában megfenyegette a magyar kormányt, hogy amennyiben az nem tesz eleget követelésének, kénytelen lesz „szövetségeseivel egyeztetve olyan intézkedéseket” foganatosítani, amelyeket az eset szempontjából szükségesnek tart,⁴⁰ azaz először Magyarország embargóját, ezt követően pedig a katonai demonstrációt helyezte kilátásba.⁴¹ A csehszlovák külügyminiszter ugyanakkor felkérte a csehszlovák kirendeltséget, hogy a tervezett intézkedéseket a magyar kormánnyal egyelőre ne közölje.⁴² E kategorikus követeléséről a csehszlovák külügyminiszter tájékoztatta a jugoszláv és a román kormányt, hiszen azok ténykedése a csehszlovák fél további lépéseit is befolyásolta,⁴³ mivel pont az említett demonstratív ellenlépések szempontjából Beneš kénytelen volt megfelelő nyomást gyakorolni legközelebbi szövetségeseire annak érdekében, hogy biztosítsa a szövetségesegek egymás iránt lojális és együttes fellépését Magyarország ellen, amely fellépés nem lenne olyan hatásos, ha az Magyarország szomszédai közül csak az egyik ország részéről történne.

A csehszlovák külügyminiszternek e kategorikus hangon közölt követelésével nem az volt a célja, hogy a magyar vezetés iránti bizalmatlanságát dokumentálja, hanem az, hogy demonstrálja Csehszlovákia elszántságát a magyarországi helyzet, szükség esetén bármilyen eszközzel, tehát akár katonailag történő megoldásával kapcsolatban. Beneš ugyanis minden bizonnyal tisztában volt azzal, nemcsak a Bruck an der Leitha-i tárgyalások, de a magyarországi közhangulat alapján is, amelyről pontos információi voltak, hogy a magyarországi helyzet korántsem annyira komoly.⁴⁴ Hiszen az április 1-jei, a csehszlovák külképviselőknek küldött körtáviratában így fogalmaz: „komoly veszély nem fenyeget, rövid időn belül minden meg lesz oldva”.⁴⁵ Attól eltekintve, hogy a magyar fél már mindent megtett annak érdekében, hogy Károly elhagyja az országot, sőt erről a csehszlovák felet táviratilag is értesítette,⁴⁶ e kategorikus hangvételű követelés elsősorban a csehszlovák külügyminiszter azon szándékával állt ellentétben, hogy az excsászár számára egy új, Közép-Európától jobban elszigetelt helyet találjon. A csehszlovák diplomácia mellett, hogy nyomást gyakorolt Magyarországra Károly minél előbbi elutazása érdekében, ellenezte, hogy az excsászár svájci emigrációjába térjen vissza, ezáltal a magyar kormány számára megnehezítette az ügy minél előbbi elrendezését.⁴⁷ Ezen igyekezetei közepette Csehszlovákia Svájcra is próbált nyomást gyakorolni. Károly Svájcba való visszatérésének megakadályozásával és az excsászár számára, a közép-európainál távolabbi száműzetés biztosításával kapcsolatos teendőik ügyében Beneš a jugoszláv kormányhoz fordult, ahol az üggyel kapcsolatos közös lépések megtételét ajánlotta.⁴⁸

Beneš svájci kormánynál tett közbenjárását, hogy Habsburg Károly számára ne biztosítsanak menedéket azonnal követte tehát a jugoszláv fél hasonló kérése. Mi több, Pašić jugoszláv miniszterelnök arra is javaslatot tett, hogy Magyarországon tartózkodó Károlyt szolgáltatassák ki Jugoszláviának, akit, ezt követően Olaszországon keresztül Spanyolországba szállítanának.⁴⁹ Csehszlovákia és Jugoszlávia svájci közbenjárása azonban nem végződött sikerrel, mivel Schultess, a Svájci Konföderáció elnö-

ke a berni csehszlovák küldöttet figyelmeztette, hogy „Károly átmeneti visszatérését Svájcba mint a nyugalom érdekében tett lépést értelmezi, mivel ezáltal biztosítva lesz Károly mielőbbi eltávolítása Közép-Európából”,⁵⁰ hozzátéve, hogy a végleges döntést ez ügyben a szövetségi gyűlés hozza meg, és jelezte, hogy a kérdést Svájc kizárólagos belügyének tekinti, amelyet mindenféle külső beavatkozás nélkül szeretnének rendezni.⁵¹ A svájci fél e reakcióját követően Csehszlovákia és Jugoszlávia érthető módon elállt a svájci kormánynál tett, összehangolt intervenciójától.

Károly Magyarországról való távozását követelő csehszlovák posztulátum, és az excsászár eltávolításán dolgozó magyar kormány minden erőfeszítése ellenére Habsburg Károly Svájcba való azonnali visszatérése technikai körülmények miatt nem válhatott valóra. Habsburg Károly Svájci száműzetésébe való visszatérése először is – mivel Károly Svájcot a megfelelő hivatalok által kiadott szükséges engedélyek nélkül hagyta el – a svájci kormány beleegyezésétől függött, amely a kérdés tekintetében a szövetségi gyűlés döntésére volt utalva. Másodszor, Károly Magyarországról való kiutazásához szükség volt Ausztria beleegyezésére, amely lehetővé tette, hogy az excsászár osztrák területen utazzon át, továbbá biztosítani kellett Habsburg Károly Svájcba való transzportjának technikai és biztonsági feltételeit is. Ebből következett, hogy Károly akarva-akaratlan, egyelőre kénytelen volt Magyarországon maradni.

Ugyanakkor az is érthető, hogy csehszlovák oldalon – tekintettel a csehszlovák fél érzékenységére a királykérdéssel kapcsolatban, de leginkább a helyzet Habsburg-restauráció irányában történt váratlan elmozdulására – Magyarországgal szemben ismét fagyos bizalmatlanság uralkodott el. Ehhez hozzájárult a csehszlovák diplomácia Károly első restaurációs kísérlete folyamán folytatott Habsburg-ellenes offenzívájának jellege, amely kategorikus hangvételéből a következő napok folyamán sem engedett, sőt ellenkezőleg. Beneš a kialakult helyzetet ugyanis arra használta ki, hogy megerősítse Csehszlovákia nemzetközi és közép-európai pozícióját, pontosabban arra, hogy még közelebb kerüljön két szövetségeséhez, Jugoszláviához, de elsősorban Romániához. Tette ezt azzal a céllal, hogy Magyarországot következetesen elszigetelje, s nemcsak a közép-európai térségen belül, hanem a tágabb nemzetközi-politikai téren is minimalizálva így annak a lehetőségét, hogy Magyarország oldaláról a jövőben sor kerülhessen az újonnan kialakult közép-európai viszonyok destabilizációjára. A csehszlovák külügyminiszter megpróbálta a váratlanul kialakult helyzetet a lehető leghatékonyabban kiaknázni, és tette ezt nemcsak Károly magyarországi tartózkodása alatt, hanem az egész ügy Károly Magyarországról való távozása általi lezárulása után is. Csehszlovákia ténykedésével egyúttal megerősítette a magyar politikai életet a csehszlovák politika irányában tanúsított hagyományosan óvatos és körültekintő hozzáállásában, egyúttal megerősítve a magyar közvélemény már addig is erős ellenérzését északi szomszédja iránt.

Március 31-én, miközben a csehszlovák diplomáciai képviselő a korábban említett Beneš-távirat kapcsán járt közben Kánya magyar külügyi titkárnál, és tette ezt valamelyest szokatlan körülmények közt – a csehszlovák diplomata Beneš demarsát az utcán, nem messze a külügyminisztérium épületétől adta át, mivel Kánya éppen távozóban volt⁵² –, a magyar diplomácia már negyedik napja komoly erőfeszítéseket tett Károlynak az országból való eltávolítása, az excsászár Svájc általi ismételt befogadása és Ausztrián keresztül történő átvitele érdekében. A magyar kormány már március 29-én parancsot adott berni diplomáciai képviselője számára,

hogy a svájci kormánynál járjon közben annak érdekében, hogy az tegye lehetővé Károly visszatérését Pranginsba, amely ügyben a magyar kormánynak az antanthatalmak budapesti képviselői is segítségüket ajánlották, felkérve kormányaikat, hogy hasonló kéressel forduljanak a svájci kormányhoz (Ujváry 1946, 286).⁵³ A berni magyar küldött már a következő napon, március 30-án jelentette Budapestnek a Svájci Konföderáció elnökének készséges hozzáállását, aki ugyan nem garantálta, hogy a szövetségi gyűlés pozitívan dönt Károly Svájcba való visszatérését illetően, rámutatva a svájci szocialisták döntő szavára, de saját nevében támogatásáról biztosította a képviselőt, és egyúttal támogatását és meggyőződését fejezte ki azzal kapcsolatban, hogy Károly Pranginsba való visszatérését a honatyák végül meg fogják szavazni (Ujváry 1946, 290–292).⁵⁴ A bécsi magyar diplomáciai képviselő még aznap tájékoztatta a magyar külügyminisztériumot, hogy „teljesen megbízható és kompetens” (Ujváry 1946, 290)⁵⁵ forrásból származó információi alapján az osztrák kormány, egy ilyen kérés esetén, lehetővé teszi Károly Ausztrián keresztül történő átutazását, amely esetben személyes biztonságát is garantálja (Ujváry 1946, 290). E jelentésből kiindulva a magyar fél azonnal, már március 31-én utasította bécsi diplomáciai képviselőjét, hogy a magyar kormány nevében, amilyen gyorsan csak lehet, az osztrák kormánytól kérjen engedélyt Károly osztrák területen való áthaladásához (Ujváry 1946, 295–296).⁵⁶ A bécsi magyar küldött még a távirat kézbesítése napján látogatását tette Mayer kancellárnál, aki az osztrák kormány nevében garantálta Habsburg Károly Ausztrián keresztül történő szabad és nyugodt áthaladását (Ujváry 1946, 290).⁵⁷ Április 1-jén Gratz magyar külügyminiszter a berni magyar küldöttön keresztül szorgalmazta, ill. figyelmeztetette Bern politikai képviselőit, hogy amennyiben Svájc nem ad haladéktalanul engedélyt az excsászár visszatéréséhez, az a közép-európai béke közvetlen fenyegetését jelenti (Ujváry 1946, 304–305).⁵⁸

Károly váratlan Magyarországra érkezése már március 31-én, csütörtökön és április 1-jén, pénteken a csehszlovák parlament ülésének témáját alkotta. Az ügy első alkalommal a képviselőház 66., március 31-én tartott ülésén került napirendre, amikor tíz képviselő, név szerint Antonín Hajn és František Lukavský a Nemzeti Demokrata Párt, Antonín Švehla, František Udržal és František Staněk a Földműves Párt, Jan Šrámek a Néppárt, Václav Johanis a Szociáldemokrata Párt, Rudolf Laube a Szocialista Párt, Josef Najman a Vállalkozók Pártja, Josef Hudec a Dolgozó Nép Pártja, illetve a Nemzeti Demokratikus Párt nevében sürgős interpellációt nyújtott be Beneš külügyminiszternek, amelyben az exkirály Magyarországra érkezésével, a magyar kormány és Ausztria állásfoglalásával, az antanthatalmak, Csehszlovákia, Olaszország és Csehszlovákia legközelebbi szövetségese, Jugoszlávia által tett lépésekkel kapcsolatos mindenféle információ átadását kérték (*Tisky...*⁵⁹ 1921, 1976. sz. interpelláció; *Těsнопisecké...* 1921, 5). A kérés indoklása, vagyis az említett képviselők interpellációjának bevezetője is arról árulkodik, hogy március 31-én a csehszlovák közvélemény még nem volt a kialakult helyzetről kielégítő mértékben tájékoztatva. Az üggyel kapcsolatos hírek, amelyek a csehszlovák környezetben érthető módon hihetetlennek és fantasztikusnak tűntek, jelentős zavarodottságot keltenek az ország déli szomszédján belül kialakult helyzetet illetően. E zavarodottság nemcsak a széles nyilvánosságot, hanem magukat a honatyákat is érintette, akik a magyarországi helyzettel kapcsolatos híreket „furcsának és töredékesnek” nevezték (*Tisky...* 1921, 1976. sz. interpelláció).

Az említett képviselők által benyújtott interpellációra adott válasz az első alkalomnak számított, hogy Beneš a nemzetgyűlést Habsburg Károly Magyarországra érkezéséről tájékoztatta. A csehszlovák külügyminiszter ezen alkalomból ismertette a képviselőkkel az antant képviselői által addig végrehajtott intervenciós lépéseket, majd megnyugtatta a testületet, hogy minden egyes lépés összhangban van a nagykövetek konferenciájának döntésével és a közép-európai politika akkori irányvonásával, amely kizárja a Habsburg-restauráció lehetőségét. A csehszlovák diplomácia lépéseivel kapcsolatban Beneš a képviselőket biztosította a magyar kormányánál tett energikus és határozott közbelépéséről, kijelentve, hogy „amennyiben Károly exkirály nem hagyja el Magyarországot, a saját megítélése szerinti megfelelő intézkedéseket foganatosít” (*Těsнопisecké... 1921, 31*), és hogy a szóban forgó kérdés tekintetében szorosan együttműködik Jugoszláviával és Olaszországgal, amely államokkal Csehszlovákia a Habsburg-kérdés ügyében egyezséget kötött (*Těsнопisecké... 1921, 31*). A képviselőknek adott válaszában Beneš a januári expozéjával összhangban hangsúlyozta a csehszlovák külpolitika békepárti irányultságát, és Károly Magyarországra való visszatérését „memento”-nak (*Těsнопisecké... 1921, 32*) és egyúttal a közép-európai „helyzet körtüneté”-nek (*Těsнопisecké... 1921, 32*) nevezte, amely azt jelzi, hogy a „közép-európai demokrácia veszélyben van, és egy bizonyos ideig még veszélyben is lesz” (*Těsнопisecké... 1921, 32*).

Beneš az elkezdett csehszlovák–magyar tárgyalások kapcsán az interpelláló képviselőknek adott válaszában a kialakult helyzetet Magyarország számára, hitele és nemzetközi pozíciója szempontjából, komoly csapásnak nevezte, amely kérdéssel kapcsolatban a következőket mondta: „nem olyan régen felvettük a kapcsolatot Magyarországgal, azzal a céllal, hogy az együttműködés számára kontaktust és megfelelő légkört teremtsünk. Néhány kalandor azonban – elsősorban a magyar nemzetet – hirtelen egy szélsőségesen kritikus helyzet elé állította. Ez ismét hosszú időre bizalmatlanságot és repressziót eredményez, dühöt és felháborodást kelt, és ismét csak a széles néprétegek életét és nyugodt körülmények közt végzett munkáját nehezíti meg, mind Magyarországon, mind a szomszédos államokban” (*Těsнопisecké... 1921, 32*). Habsburg Károly lépésének a közép-európai konszolidációs folyamatot befolyásoló további lehetséges következményeit illetően Beneš figyelmeztetett az osztrák állam stabilizációját negatívan befolyásoló tényezőkre, majd hozzátette, nem engedhetjük meg, hogy „egész országok békéjét semmisítsék meg, tegyék tönkre vagy fenyegezzék ilyen könnyelmű módon megsemmisítve” (*Těsнопisecké... 1921, 32*). Válaszának befejező részében a fent említett indokok miatt Beneš jelezte, hogy Csehszlovákia kérelmelhetlen álláspontjához továbbra is ragaszkodik, amikor figyelmeztetett, hogy „a külügyminisztérium minden eszközzel és energiájával kihasználja az ilyen kalandokat arra, hogy egyrészt az eset a jövőben ne ismétlődhessen meg, másrészt, hogy e Közép-Európa számára alapvető kérdés véglegesen megoldásra kerüljön, ne csak Magyarország, hanem egész Közép-Európa számára” (*Těsнопisecké... 1921, 32*).

A következő napon, április 1-jén, a szenátus 56. ülésén, Bohuslav Franta szenátor a Nemzeti Demokrata Párt, Cyril Horáček a Földműves Párt, Václav Klofáč a Szocialista Párt, Antonín Svěcený a Szociáldemokrata Párt és Method Zavoral a Néppárt nevében (*Tisky...⁶⁰ 1921, 683. sz. interpelláció; Těsнопisecké... 1921, 21, 51–53*) egy hasonló interpellációval fordultak Beneš csehszlovák külügyminiszterhez. A sze-

nátorok, a nemzetgyűlés alsóházában ülő kollégáikhoz hasonlóan, információkat kértek „Károly volt császár Magyarországra való visszatérésének további részleteiről” (*Tisky... 1921, 683. sz. interpelláció*), továbbá arról, hogy a Csehszlovák fél az ügyben milyen álláspontra kíván helyezkedni (*Tisky... 1921, 683. sz. interpelláció*).

Beneš szenátusi beszéde, bár főbb pontjaiban megegyezett a nemzetgyűlés előtt mondott beszédével, egy pontban attól mégiscsak eltért. Beneš a szenátoroknak adott válaszában ugyanis az események további alakulásának *via facti* nem tulajdonított jelentőséget, illetve állításával, miszerint a történeteknek nincs olyan vetülete, amely Csehszlovákia szempontjából nyugtalanságra vagy különösebb odafigyelésre adhatna okot, azon véleményének adott hangot, hogy sem Magyarország, sem Közép-Európa aktuális fejlődési irányvonalát már nem lehet visszafordítani. Ez volt az első alkalom, amikor a csehszlovák külügyminiszter rámutatott, illetve utalt a magyar kormány ténykedésére, amely az exkirály Magyarországról való mihamarabbi eltávolítását célozta, és megnyugtatta a szenátorokat, amikor kijelentette, hogy „az események az ügy biztonságos befejeződése felé tartanak” (*Těsнопisecké... 1921, 51*).

A csehszlovák külügyminiszter valamelyest reálisabb hangvételű kijelentései, melyek értelmében az ügy megoldását a magyar kormányra bízta, természetesen nem jelentették a Habsburg-ellenes diplomáciai offenzíva lendületének csökkenését, vagy a magyar kormány számára megszavazott teljes bizalmat, még akkor sem, ha a magyar kormány igyekezetében, hogy Károlyt az országból minél előbb eltávolítsa, nyilván maga Beneš sem kételkedett. A csehszlovák diplomácia vezetője a szenátoroknak adott válaszában rámutatott az aktív diplomáciai demonstráció szükségességére, amely felhívja az európai közvélemény figyelmét arra a tényre, miszerint Csehszlovákia számára a magyarországihoz hasonló történések elfogadhatatlannak, és hogy Csehszlovákia „legfontosabb kötelességei közé tartozik mindent megtenni annak érdekében, hogy a történetek többé ne ismétlődhessenek meg” (*Těsнопisecké... 1921, 51–52*). Beneš a felvázolt eljárással összhangban utalt Csehszlovákia külpolitikájának konszolidációpárti jellegére, melynek legfőbb célja, hogy standard életkörülményeket teremtsen a közép-európai régió minden országa számára, és amely céljának elérése érdekében közeledik mindegyik országhoz, kivétel nélkül. Tehát amennyiben Beneš bevezetőjében utalt a Károly körüli ügy pozitív alakulására és annak rövid időn belüli megoldására, úgy beszéde befejező részében megerősítette és indokolta a kompromisszumot kizáró csehszlovák diplomácia folytatásának szükségességét, illetve rámutatott azon szándékára, mely szerint a kialakult helyzetet újabb szilárd, nemzetközi-jogilag biztosított, a Habsburgok bármilyen magyarországi restaurációs kísérletét lehetetlenné tevő garanciák megszerzésére használja, majd indoklásként azt hozta fel, hogy mindezt a magyarországi demokrácia érdekében teszi. Ezzel Beneš első alkalommal mondta ki azt, hogy az exkirály Magyarországra való visszatérését nemcsak a királykérdés megoldására, hanem egyéb fontos nemzetközi jelentőségű politikai problémák – konkrétan Nyugat-Magyarország és Magyarország leszerelésének kérdéséről volt szó – rendezésére is fel kívánja használni, amelyek Beneš véleménye szerint permanensen veszélyeztetik Közép-Európa békéjét (*Těsнопisecké... 1921, 51–52*).

A szenátus előtt mondott beszédében Beneš, a fent említetteken kívül kitért Károly restaurációs kísérletének az egész régió gazdaságát befolyásoló negatív hatásaira, ezen belül rámutatott az Angliából, Franciaországból és az Egyesült Államok

ből Közép-Európa számára ígért pénzügyi segítség elmaradásának veszélyére. A csehszlovák külügyminiszter figyelmeztetett továbbá a magyarországi eseményeknek a régió egyes államai közti kereskedelmi kapcsolataira gyakorolt komplex hatására, közben rámutatott arra, hogy a kialakult helyzet Csehszlovákia és szomszédai közti gazdasági kapcsolatok visszaesését, vagy akár megszűnését is eredményezheti (*Těsнопisecké... 1921*, 53).

Fordította: Bondor Sándor

Felhasznált irodalom

- Ádám Magda 1968. *Magyarország és a kisantant a harmincas években*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Ádám Magda 1985. Les deux coups d'État de l'ex-roi Charles et la Petite Entente. *Acta Historica*, 1985, 31. évf., 3–85. p.
- Ádám Magda 1989. *Richtung Selbstvernichtung, Die Kleine Entente 1920–1938*. Budapest, Corvina–Bundesverlag.
- Ádám Magda 1993. *The little entente and Europe 1920–1929*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Az 1920. évi február hó 16-ára hirdetett nemzetgyűlés Naplója 1921. 8–9. kötet. Budapest, Athenaeum, 381–390. p.
- Beneš, Edvard 1924. *Problémy nové Evropy a zahraniční politika československá. Projevy a úvahy z r. 1919–1924*. Praha.
- Budapesti Hírlap*, 1921. január 5., 2–3. p.
- Budapesti Hírlap* 1921. április 2., 1–2. p.
- Budapesti Hírlap* 1921. április 6., 2. p.
- České slovo*, 1920. január 1., 7. p.
- České slovo*, 1921. február 5.
- České slovo* 13. évf., 30. sz.
- České slovo*, 13. évf., 74. sz.
- Diplomatické dokumenty týkající se pokusů o znovunastolení Habsburků na trůn maďarský. Srpen 1919 – listopad 1921 1922*. Praha, 13., 39. p.
- Juhász Gyula 1975. *Magyarország külpolitikája 1919–1945*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.
- Knežević, Djordje 1967. Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca i dva nauspela pokušaja restauracije Habsburga 1921 godine. *Voinoistorijski glasnik*, 117–147. p.
- Peroutka, Ferdinand 1991. *Budování státu*. 4. svazek. Praha, Academia.
- Olivová, Věra 1959. *Československá zahraniční politika a pokus o restauraci Habsburků v roce 1921*. ČSČH, 675–698. p.
- Sborník zahraniční politiky* 1921. 2. svazek. Praha, 17., 25. p.
- Těsнопisecké zprávy o schůzích poslanecké sněmovny Národního shromáždění republiky Československé* 1921. Praha, 21., 31., 51–53., 1858–1872. p.
- Tisky k těsнопiseckým zprávám o schůzích poslanecké sněmovny Národního shromáždění republiky Československé. Rok 1921* 1921. 8. svazek. Praha.
- Tóth Endre 2002. Az első kétoldalú tárgyalások Magyarország és Csehszlovákia között (1921) – Bruck an der Leitha. 1–2. rész. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2002/1, 3–39. p., 2002/2, 59–75. p.
- Tribuna*, 1921. február 1.
- Ujváry, Dezső (coll. and ed.) 1946. *Papers and documents relating to the Foreign relations of Hungary. January to August 1921*. Budapest, Ministry for Foreign Affairs.

Jegyzetek

1. Habsburg Károly restaurálására tett első kísérlettel már foglalkozott néhány, nemcsak magyar történész. A magyar történészek közül említést érdemel Ádám Magda *Les deux coups d'État de l'ex-roi Charles et la Petite Entente* (1985) című műve (lásd még Ádám 1968, 1989) és Juhász Gyula *Magyarország külpolitikája 1919–1945* (1975) című monográfiája. A cseh történészek közül megemlíthetjük Ferdinand Peroutkát (1991 [1936]) és Věra Olovovát (1959, 675–698). A külföldi szerzők közül figyelmet érdemel Djordje Knežević (1967, 117–147) jugoszláv történész tanulmánya Habsburg Károly mindkét 1921-es restaurációs kísérletéről és a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságnak, a történetek során játszott szerepéről.
2. Magyarország monarchikus államformáját az 1920. évi 1. törvénycikk (1920:I.) erősíti meg, amelyet a magyar nemzetgyűlés 1920. január 27-én, 2394/1920 sz.-mal, az 1920. március 18-án kiadott kormányrendeletében fogadott el.
3. AMZV, Politické zprávy Budapešť 1921, 25. sz.
4. Az egyes szobrokat a négy égtáj alapján nevezték el: Észak, Dél, Kelet és Nyugat; és a történelmi Magyarország elcsatolt részeit ábrázolták: a Felvidéket, Vajdaságot, Szlavóniát, Horvátországot, Erdélyt és Nyugat-Magyarországot (Burgerland). A szobrok alkotói Kisfaludy Zsigmond, Szentgyörgyi István, Pásztor János és Sidló Ferenc voltak.
5. 1921. november 16. (1921:XLVII. tc.).
6. 1921. március 1.
7. A parlamenti helyek eloszlása a magyar nemzetgyűlésben az 1920. január 25-én és 26-án megtartott parlamenti választások után, amelyen a választásra jogosult polgárok 80,8%-a (3 133 094 fő) vett részt (Az adatok az 1921. október 30-án és 31-én a délkelet-magyarországi Baranya megyében megtartott utólagos választások eredményeit is tükrözik. Baranya megyét 1921. szeptember végéig jugoszláv csapatok tartották megszállva.): Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja 68, Országos Kisgazda- és Földműves Párt 71, Nemzeti Demokrata Polgári Párt 6, Keresztényszocialista Párt 5, Keresztény Kisgazda- és Földműves Párt 4, Keresztény Szociális Gazdasági Párt 4, Egyesült Nemzeti Kisgazda- és Földműves Párt 3, független 3.
8. Az új Teleki-kormány három minisztert kivéve megegyezett az előzővel. A kisgazda Korányi Frigyes pénzügyminisztert a párton kívüli – a Takarékpénztárak és Bankok Egyesületének elnöke – Hegedüs Lóránt váltotta fel, Sréter István honvédelmi minisztert Belitska Sándor, és a kisgazda Nagyatádi Szabó István kereskedelmi miniszter helyére Hegyes-halmi Lajos került a kereszténynemzetiek sorából.
9. A nagykövetek konferenciájának jegyzékében ez áll: „Nem kötelessége és nem is lehet kötelessége a szövetséges nagyhatalmaknak, hogy Magyarország belügyeibe avatkozzon, vagy, hogy a magyar nemzet számára előírja, milyen kormányformát, ill. alkotmányos formát válasszon magának. Ennek ellenére a nagyhatalmak nem fogadhatják el azt, hogy a Habsburg-ház ismételt hatalomra jutása kizárólag magyar népet érintő kérdésként legyen kezelve. Ezen jegyzék által kijelentjük, hogy egy ilyen ismételt hatalomra jutás magának a béketörekvéseknek alapjaival állna ellentétben, és amelyet nem áll módunkban sem elfogadni, sem eltérni” (*Diplomatické... 1922, 17*).
10. Az említett interjúval kapcsolatos hírt lásd *České slovo* 1920. január 1.
11. AMZV, Politické zprávy Budapešť 1921, 36. p.
12. Uo. A prágai magyar kirendeltséget abban az időben Tahy László vezette (Tahy László de Tahvár a Tarkó [1881. május 16., Eperjes–1940. március 4., Budapest]), diplomata, politikus, a magyar kormány első diplomáciai képviselője Csehszlovákiában, a prágai magyar diplomáciai hivatal megszervezője. 1905-től dolgozik mint diplomata. 1919 elejétől a magyar külügyminisztériumban konzuli posztot tölt be. 1920. március 6-tól 1922. március 3-ig szervezte és vezette a prágai magyar kirendeltséget, ekkor nevezték ki I.

- fokú követségi tanácsosi posztra (1920. november 25). 1924–1933 között a törökországi magyar követséget vezette. 1933–1935 között a Népszövetség genovai delegációjának vezetője. 1935-ben átment a Miniszterelnöki Hivatalhoz, ahol 1938-ig, Gömbös Gyula kormányzása alatt titkárként dolgozott. Ezután belügyi titkárként, majd 1933–1935 között nemzetgyűlési képviselőként dolgozott.
13. Uo. A budapesti csehszlovák külképviselet vezetője akkoriban Ladislav Lejhanec volt (1878. április 23., Lhota u Přelouče-?). A budapesti csehszlovák külképviselet sorrendben harmadik vezetője. 1918. december 30-án elbocsátották az osztrák–magyar diplomáciai szolgálatból, 1919. február 1-jén csehszlovák külügyminisztériumhoz került, ahol először a központban dolgozott mint államtitkár (1919. március 4-től), tanácsos (1919. május 6-tól), majd mint II. osztályú követségi tanácsos (1919. március 26-tól.). 1919. december 9-én a csehszlovák kormány Budapesti külképviseletjévé vált, 1921. január 5-én belgrádi főkonzullá nevezték ki. 1922. október 12-től 1925. december 2-ig a külügyminisztérium központjában dolgozott, majd 1925. december 2-án a Buenos Aires-i követségre küldték, ahol a külügyminisztérium alkalmazottjaként főtanácsosként (1926. július 31-től), miniszteri tanácsosként (1928. január 24-től), majd I. osztályú főkonzulként (1928. január 20-tól) teljesített diplomáciai szolgálatot. Buenos Airesben 1929. szeptember 6-ig működött, amikor mint miniszteri tanácsos újra a prágai központba került. Július 30-tól főtanácsosi poszton dolgozott egészen 1938. augusztus 11-ig, amikor nyugdíjba vonult.
 14. Edvard Beneš a szóban forgó parlamenti beszédében azon a meggyőződésének adott hangot, hogy Magyarország államformájának a köztársasági rendszer irányába történő elmozdulásával párhuzamosan nehézségeinek 95%-a megszűnne (lásd Beneš 1924, 115). Beneš konkrétan a „demokrácia és a köztársasági rendszer irányában történő fejlődés” mellett emel szót.
 15. Gratz külügyminiszter terjedelmes beszédével kapcsolatban lásd a budapesti csehszlovák küldött összefoglaló jelentését (AMZV, Politické zprávy Budapešť 1921, 36. sz.). A beszéd pontos szövegének tekintetében lásd *Az 1920. évi...* 1921, 7:381–390; a nemzetgyűlés 143. ülése vagy rövidített változata tekintetében lásd *Budapesti Hírlap* 1921. január 5.
 16. Például Apponyi Albert a legitimisták egyik fő képviselője úgy nyilatkozott, hogy reméli, „a Habsburgok restaurációjának tilalma nem tart örökké, és az antant álláspontja változni fog; addig is a királykérdés megoldását félre kell tenni” (lásd AMZV, Politické zprávy, Budapešť 1921, 37. sz.).
 17. Az egész, Beneš parlamenti expozéjával kapcsolatos ügyet végül sikerült elegánsan megoldani, amikor a két fél megegyezett, hogy a magyar kormány és politikai körök megnyugtatósára a csehszlovák fél az ügygel kapcsolatban valamilyen félhivatalos lapban megjelentet egy nyilatkozatot, amelyben enyhíti, illetve megmagyarázza beszéde kategorikus hangvételét. A magyar féllel történt megegyezés alapján Beneš, parlamenti beszédével kapcsolatos nyilatkozata a *Tribuna* című napilapban jelent meg (*Tribuna* 1921. február 1.). A kommentár legfőbb célja az volt, hogy enyhítse Gratz magyar külügyminiszter magyar nemzetgyűlés előtt, a Beneš-expozé kapcsán mondott beszédének életét (lásd Ujváry 1946, 92–93 [A prágai magyar küldött 8. sz., 1921. február 21-i körtávirata Gratz külügyminiszternek]). Itt kell megemlítenünk, hogy e megegyezés elsősorban a háttérben előkészített március 14–15-én a dél-ausztriai Bruck an der Leithában megtartott első kétoldalú csehszlovák–magyar találkozóznak köszönhetően jöhetett létre.
 18. Hohler hivatkozik a gróf Sforza olasz külügyminiszter, Leygeus volt francia miniszterelnök és Lloyd George brit miniszterelnök hasonló álláspontjára.
 19. Lásd pl. a *České slovo* egyik cikkét, amely többek közt közli: „a tegnapi kormány szintű konferencián a volt miniszterelnök Simonyi elárulta, hogy mind a hadseregben, mind egyházi körökben széles körű, legitimista párti agitáció folyik” (*České slovo* 1921. február 5.).
 20. AMZV, Politické zprávy Budapešť 1921, 91. sz. A Budapestnek küldött jelentés többek között tudatja, hogy: „Habsburg Károly szándéka, miszerint visszatér Magyarországra,

és erőszakkal megszerzi a magyar trónt nem újkeletű. Károly e tervéről már beszámolt Csernoch érsek úrnak írott levelében. Károly már akkor március közepét jelölte meg, mint visszatérése dátumát.” Ezen információt a csehszlovák sajtó is közölte: „a napokban Csernoch érsek levelet kapott Károly exkirálytól, amelyben érdeklődik Csernochtól, hogy a közhangulat mennyire van ellene hangolódva, és kérdezi, hogy március megfelelő időpont lenne-e a visszatéréshez” (*České slovo* 13. évf., 30. sz.).

21. Kánya külügyminisztériumi főtítkárnak 1921. március 29-én kelt körtávirata a magyar külképviseleti szervezeteknek.
22. Csehszlovákiában Károly húsvéti puccsáról szóló hírek szintén március 30-án jelentek meg. A hír fokozatos nyilvánosságra kerüléséről tanúskodik az információk feldolgozottsági szintjének alakulása. Például a *České slovo*-ban Károly Magyarországra érkezéséről szóló hírt először csak mint nem megerősített, a bécsi munkatársaktól érkező információt közölték: „Itt Bécsben olyan nem megerősített híreket hallani, hogy az exkirály ma Budapestre érkezett” (*České slovo* 13. évf., 74. sz., 1. p.), lapzárta előtt azonban már megjelentek a hivatalos tudósítások, amelyek már beszámolnak Károly Horthyval folytatott megbeszéléséről (*České slovo* 13. évf., 74. sz., 9. p.)
23. AMZV, Politické zprávy Budapešť 1921, 91. sz.
24. Uo.
25. AMZV, Politické zprávy Budapešť 1921, 92. sz.
26. AMZV, Telegramy došlé 1921, 3601–3800 sz. táviratok; Václav Lejhanec budapesti csehszlovák diplomáciai képviselő 3777. sz., március 29-én 20:40-kor küldött körtávirata Beneš külügyminiszternek, Girsza miniszterhelyettesnek és Broža követségi tanácsosnak (Károly restaurációs kísérletével kapcsolatos körtáviratokat a fenti három személyeken kívül Jan Hájka, a külügy sajtórészlegének vezetője, később pedig Jan Černý, a miniszterelnök kapta meg.)
27. Az országok közötti sorrendje nem felel meg annak a sorrendnek, amelyben az antant képviselői ténylegesen látogatásukat tették Horthynál. Ez a sorrend megfelel a 3777. sz. táviratban közölt sorrenddel (lásd az előző lábjegyzetet); Benešnek a nemzetgyűlés 66. ülésén mondott expozéja alapján Horthyt először az olasz, utána a francia, majd az angol diplomáciai képviselő látogatta meg (lásd *Těsnopisecké...* 1921, 31. p.). Az olasz képviselő tagjával, gróf Vinci követségi ügyvivővel kapcsolatban lásd Ujváry 1946, 284. p. (Kánya külügyminisztériumi főtítkárnak 1921. március. 29-én kelt, 20. sz. körtávirata a magyar kormány római diplomáciai képviselőjének). A további két antanthatalom – az angol és francia – kirendeltségeinek képviselőjéről viszont nem tesz említést egyik magyar külügyminisztériumi távirat sem, amiből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a magyar külügyminisztérium valószínűleg nem adott tájékoztatást az említett országokban lévő kirendeltségeinek. Az olasz külképviselet esetében a kirendeltség vezetője saját kérésére március 28-án este meglátogatta Horthy kormányzót, akinél tiltakozott Habsburg Károly visszatérése ellen (érdekességként említhetjük, hogy a magyar dokumentumokban ugyanúgy, mint az Ujváry-féle gyűjtemény [1946] esetén nem „volt”, esetleg „ex”-királyról tesznek említést, hanem többnyire „Károly király”-ként, azaz „King Charles”-ként említik), és figyelmeztette a kormányzót, hogy: „prevention of a Habsburg restoration in Hungary is a cardinal principle of Italian foreign policy”, mire Horthy az olasz követségi ügyvivőnek azt válaszolta: „return of the King was purely a domestic question which concerned Hungary alone and therefore he could not discuss it with foreign diplomats”. A továbbiakban Horthy biztosította a külképviseletet, hogy Magyarország érdekében minden szükséges lépést megtett azért, hogy Károly visszatérjen Svájcba. A kormányzó reakciói a két további kormány tiltakozására megegyeztek az olasz küldötteknek adott válaszokkal.
28. AMZV, Telegramy došlé 1921, 3601–3800. sz.; a budapesti csehszlovák küldött 3778. sz. távirata Milovjević budapesti jugoszláv küldött Horthynál tett március 30-i délutáni látogatásáról.

29. „Several of the foreign diplomatic representatives praised the wisdom and firmness of the Hungarian Government” (Ujváry 1946, 284). Ezzel kapcsolatban lásd még AMZV, Telegramy došlé 1921, 3801–4000. sz. A londoni csehszlovák külképviselet április 1-ji, 3807. sz. távirata; AMZV, uo. A csehszlovákia belgrádi kiküldöttjének 3814. sz. távirata, amelyben jelenti, hogy: „az angol küldött elárulta, hogy hírei vannak Anglia budapesti képviselőjétől. A konfliktus elegánsan meg lesz oldva”; továbbá: AMZV, Politické zprávy Budapešť 1921, 95. sz., amelyben a csehszlovák küldött tolmácsolja a budapesti angol főbiztos, Hohler véleményét, aki meg van győződve arról, hogy a helyzet nem komoly, és hogy a Károllyal kapcsolatos ügy hamarosan, az antant szempontjából pozitív módon kerül elrendezésre, mivel „Horthy, a kormány és a hadsereg korrekt tárgyalópartnerek”.
30. Kánya külügyminisztériumi főtítkárné 1921. március 29-én kelt, 25. sz. a magyar kormány belgrádi diplomáciai képviselőjének, Magyarynak küldött körtávirata.
31. AMZV, Telegramy došlé 1921, 3601–3800. sz. A budapesti csehszlovák küldött 3778. sz. távirata Milovjević budapesti jugoszláv küldött Horthynál tett március 30-i délutáni látogatásáról.
32. Kánya külügyminisztériumi főtítkárné 1921. március 29-én kelt 32. sz., a magyar kormány bukaresti diplomáciai képviselőjének küldött körtávirata.
33. AMZV, Telegramy došlé 1921, 3601–3800. sz. A budapesti csehszlovák küldött 3782. sz. távirata Stircey budapesti román küldött Horthynál tett március 30-i látogatásáról. Ezzel kapcsolatban lásd még: AMZV, Politické zprávy Budapešť 1921, 93. sz.
34. Uo. Ennek ellentmond azonban a budapesti csehszlovák kiküldöttség 91. sz. politikai jelentése (AMZV, PZ Budapešť), amely a „baloldali körökből” származó információ alapján közli, hogy a román kiküldött jegyzéket nyújt be az angol külképviseletre, amelyben követelni fogja a Károly Magyarországra érkezését eltűró Teleki-kormány eltávolítását, és egyben az akcióban résztvevő személyek letartóztatását. Itt azonban figyelembe kell vennünk azt a tényt, hogy a csehszlovák külképviselet első táviratáról van szó, amely az információs szempontból meglehetősen kaotikus március 29-én kelt, ill. azt a körülményt, hogy a jelentés különböző nem hivatalos körökből származó információkon alapul.
35. Kánya Kálmán.
36. Tahy prágai magyar diplomáciai képviselő 1921. április 8-án kelt, 32. sz. távirata Kánya külügyminisztériumi főtítkárné számára.
37. Kánya külügyminisztériumi főtítkárné 1921. március 30-án kelt, 8. sz. körtávirata Szombathelyre a nyugat-magyarországi főbiztos Sigray gróf számára, ill. a Nyugat-Magyarországon tartózkodó Telekinek szóló távirat. A csehszlovák kormány diplomáciai képviselője Kánya távirata alapján közölte, hogy: „the Prague Government reserves the right to make the orders and decisions deemed necessary”. A csehszlovák diplomáciai képviselő tiltakozása tekintetében lásd még Ujváry 1946, 289 (Kánya külügyminisztériumi főtítkárné 1921. március 30-án kelt, 37. sz., a magyar kormány prágai diplomáciai képviselőjének, Tahynak küldött távirata).
38. Hory bukaresti magyar követségi ügyvivő 1921. március 30-án kelt, 52. sz. körtávirata Gratz külügyminiszternek.
39. Tahy prágai magyar diplomáciai képviselő 1921. március 30-án kelt, 37. sz. körtávirata Gratz külügyminiszternek.
40. AMZV, Telegramy odeslané 1921, 5001–5200. sz. Beneš 5085. sz., március 30-án kelt távirata a budapesti csehszlovák diplomáciai képviselőnek; vagy AMZV, Politické zprávy Budapešť 1921, 92. sz. A kényszerítő intézkedések tekintetében Beneš, a budapesti csehszlovák diplomáciai képviselőnek küldött táviratában egy további, harmadik kényszerítő intézkedésről is említést tesz, amelyről Csehszlovákia még esetleg megegyezik Jugoszláviával (AMZV, uo. 5086. sz.).
41. Uo.
42. Uo.

43. AMZV, Telegramy odeslané 1921, 5001–5200. sz. Beneš 5086. sz., március 30-án kelt távirata a jugoszláviai csehszlovák küldöttek; és Beneš 5087. sz., március 30-án kelt távirata a bukaresti csehszlovák küldöttek.
44. A dél-ausztriai Bruck an der Leithában elkezdett kétoldalú csehszlovák–magyar tárgyalásokon, amelytől Habsburg Károly megérkezéséig nem egészen két hét telt el, a csehszlovák külügyminiszter számára a magyar képvisellel folytatott megbeszélés minden bizonnyal azt sugallta, hogy a Habsburgok restaurációja, legalábbis egyelőre, valóban nem tartozik a magyar kormány érdekei közé, amely e destabilizációt jelentő lépés támogatását, illetve előkészítését az adott bel- és külpolitikai konstelláció mellett csak nagyon nehezen engedhette volna meg magának.
45. AMZV, Telegramy odeslané 1921, 5001–5200., 5104–5114. sz. táviratok, Girsza miniszterhelyettes április 1-jén, este kelt körtávirata a csehszlovák külképviseleti szervezetek.
46. AMZV, Telegramy došlé 1921, 3601–3800. sz. A budapesti csehszlovák küldött március 30-án kelt, 3782. sz. távirata, amelyben tudatja, hogy a „a spanyol kormányt rádiótelefonos úton Károly vendégüllatására kérték fel”. A magyar fél Károly esetleges új száműzetési helyével kapcsolatos lépésének valóságtartalmát illetően lásd Ujváry 1946, 288 (Kánya külügyminisztériumi főtitkár 1921. március 30-án kelt, 8. sz. körtávirata a Szombathelyen állomásozó nyugat-magyarországi főbiztos Sigray gróf számára).
47. AMZV, Telegramy odeslané 1921, 5001–5200. sz. Beneš március 31-i, 5096. sz., a svájci csehszlovák képviselőnek küldött távirata, amelyben Beneš megkéri a csehszlovák nagykövetet, hogy az tudassa Svájjal, miszerint a csehszlovák diplomácia „a közép-európai béke szempontjából elfogadhatatlannak tartja Habsburg Károly Svájcba való visszatérését”.
48. AMZV, Telegramy odeslané 1921, 5001–5200. sz. Beneš március 31-i, 5097. sz. távirata a belgrádi csehszlovák küldöttek, amelyben a következőt kéri tőle: „Kérem tudassa a kormánnyal javaslatomat, miszerint Jugoszlávia járjon közben Svájcban Habsburg Károly svájcba való visszatérésének tilalma ügyében [...] Esetleg egy közös intervencióra is sort keríhetnénk”.
49. AMZV, Telegramy došlé 1921, 3801–4000. sz. A jugoszláviai csehszlovák küldött április 1-ji távirata.
50. AMZV, Telegramy došlé 1921, 3801–4000. sz. A berni csehszlovák küldött április 2-i, 3811. sz. távirata.
51. Uo. Az ügygel kapcsolatban lásd még AMZV, Telegramy došlé 1921, uo. 3848. sz. távirat, amelyben a csehszlovák küldött tolmácsolja Motta nézetét (Giuseppe Motta, a svájci konföderáció külügyi osztályának elnöke), aki „szeretné őt [értsd Károlyt] Svájcban kívül tudni, de Svájc ezt szeretné saját maga megoldani [ugyanis, amint fogalmazott] egy külföldi nyomás pontosan ellentétes döntést eredményezne”.
52. AMZV, Politické zprávy Budapešť 1921, 95. sz. vagy Ujváry 1946, 292 (Kánya külügyminisztériumi főtitkár 1921. április 1-jén kelt, 44. sz. körtávirata Tahy prágai magyar diplomáciai képviselő számára).
53. Gratz külügyminiszter 1921. március 29-én kelt, 38. sz. körtávirata Parcher berni magyar követségi ügyvivőnek.
54. Parcher berni magyar követségi ügyvivő 1921. március 30-án kelt, 33. sz. körtávirata Gratz külügyminiszternek. A távirat a svájci magyar diplomáciai képviselő és Schultess, a Svájci Konföderáció elnöke közt lezajlott párbeszéd tartalmát közli.
55. Masirevich bécsi magyar követségi ügyvivő 1921. március 30-án kelt, 112. sz. körtávirata Gratz külügyminiszternek.
56. Gratz külügyminiszter 1921. március 31-én kelt, 106. sz. körtávirata Masirevich bécsi magyar követségi ügyvivőnek.
57. Masirevich bécsi magyar követségi ügyvivő 1921. március 31-én kelt, 115. sz. körtávirata Gratz külügyminiszternek.

58. Gratz külügyminiszter 1921. április 1-jén kelt, 41. sz. körtávirata Parcher berni magyar követségi ügyvivőnek.
59. Dr. Hajna, Dr. Lukavský, Švehla, Udržal, Stanek, Šrámek, Johanis, Laub, Najman, Hudec és más képviselők által Dr. Edvard Beneš külügyminiszterhez, a magyarországi Habsburg-restauráció kapcsán benyújtott sürgős interpelláció.
60. Dr. Franta, Dr. Horáček, Klofáč, Svěcený, Zavoral és további szenátorok magyarországi eseményekkel kapcsolatos interpellációja a külügyminiszterhez.

ENDRE TÓTH

The first restoration efforts of the Czechoslovak diplomacy and Charles Habsburg in Hungary (26th March 1921 – 5th April) (1. part)

The study's topic is the most significant event of Hungary's history between the two World Wars that had important effect not only on Czechoslovak-Hungarian relations of the period, but it had become also one of the most important international-political events of the first part of 1921. The mentioned event was the first restoration effort of the last Austrian emperor and the Hungarian king Charles Habsburg the IV. The goal of the study is to reconstruct the event's circumstances mainly from the view of Czechoslovak-Hungarian relations, and/or to discuss the events about the arrival of the ex-king to Hungary in time order, mainly from the aspect of this adventurous step of Charles Habsburg and the activities and roles of the Czechoslovak diplomacy.

Post-war coexistence of Czechoslovakia and Hungary after the disintegration of the Austria-Hungary Monarchy, as it is well-known, was not characterised by mutual friendliness. After the creation of the independent Czechoslovakia and Hungary, the issue of determining borders, that is the territory issue became obviously the most important problem of the conflicts between the two neighbouring countries. At the same time, as another serious problem, the form of government of Hungary appeared between the problems.

The rather weak Czechoslovak-Hungarian political relations established on the turn of years 1920 and 1921, of which first positive results were the bilateral Czechoslovak-Hungarian discussions on governmental level in the Southern Austria, Bruck an der Leith, were very soon interrupted by an event that effected not only the bilateral relations of both countries: restoration efforts of Charles Habsburg.

Charles' unexpected arrival to Hungary on 31st March on Thursday and on 1st April on Friday was the topic of the Czechoslovak parliament's meeting. Beneš answering to interpellating representatives in connection with Czechoslovak-Hungarian discussions, called the arisen situation, in connection with Hungary's credit and international position, a serious stroke.

Czechoslovakia's determined anti-Habsburg standpoint did not ease even after the extraordinary meeting of the Hungarian National Council on 1st April, during which the body unanimously positioned to anti-Habsburg standpoint. The Czechoslovak Foreign Minister tried to give an ultimatum together with the Yugoslav and Roman party to the Hungarian government, of which goal was to demonstrate mutual activity.

Meanwhile the diplomatic activities of the Czech Foreign Minister, that was directed on the handing over of the „kisantant“ ultimatum, the case of Charles' departure from Hungary was solved. On 5th April the train departed Hungary with the ex-king. Consequently the leader of the Czechoslovak delegation informed Beneš that the „handing over of the ultimate became void“.